

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΟΥΣΓΟΥΡΙΩΤΗΣ

Εντεταλμένος Διδάσκων, Τμήμα Φιλολογίας – Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα
gigous@upatras.gr

ΤΟ ΣΙΓΙΛΛΙΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α΄ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ (ΙΟΥΝΙΟΣ 883): ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ¹

Το σιγίλλιο του Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνος (Ιούνιος 883) συνιστά επί της ουσίας το πρώτο Τυπικό του Αγίου Όρους. Η σημασία του συγκεκριμένου εγγράφου έγκειται στο γεγονός ότι θεσμοθετεί τα πρώτα καταστατικά και συστατικά στοιχεία του καθεστώτος του Αγίου Όρους και παράλληλα διασφαλίζει μια σειρά ειδικών προνομίων για τους μοναχούς της αθωνικής μοναστικής πολιτείας, τα οποία σχετίζονται με το άσυλο, τον ανεμπόδιστο και απαραβίαστο τρόπο ζωής των αγιορειτών μοναχών, καθώς και με τη θέσπιση φορολογικών απαλλαγών για τους ίδιους. Η μελέτη μας παραθέτει την νέα διπλωματική έκδοση και την πρώτη μετάφραση του εν λόγω εγγράφου στη νεοελληνική γλώσσα, παρουσιάζοντας, παράλληλα, ορισμένες φιλολογικές παρατηρήσεις που προέκυψαν κατά τη μελέτη αυτού του καταστατικού κειμένου του Αγίου Όρους.

Λέξεις-κλειδιά: Άγιον Όρος, Βασίλειος Α΄ Μακεδών, Βυζαντινά έγγραφα, Βυζαντινό Δίκαιο, Βυζαντινά σιγίλλια

The sigillion of Basil I the Macedonian, issued in June 883, is the earliest constitutional text of Mount Athos. Its importance lies in establishing the basic principles governing Mount Athos' exceptional status, while simultaneously securing a range of special privileges for the monks of the Athonite monastic communities. These privileges

ORCiD 0009-0005-4796-5322

¹ Μια πρώτη μορφή της παρούσας μελέτης παρουσιάστηκε ως ανακοίνωση στο Η΄ Διεθνές Συνέδριο Ελληνικών Σπουδών του Τμήματος Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Λομονόσοφ της Μόσχας (15–17 Απριλίου 2025). Εκφράζουμε ξεχωριστές ευχαριστίες στον κο Αναστάσιο Νικόπουλο, Καθηγητή Ιστορίας του Βυζαντινορωμαϊκού Δικαίου και των Θεσμών του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου, για τον γόνιμο διάλογο που αναπτύξαμε σχετικά με επιμέρους τεχνικούς όρους του συγκεκριμένου εγγράφου.

concern asylum, the unobstructed and inviolable way of life of the Athonite monks, as well as their tax exemption. This paper offers a new edition of this document, as well as its first translation into Modern Greek, while also providing a detailed philological commentary on this document's content.

Keywords: Mount Athos, Basil I the Macedonian, Byzantine documents, Byzantine law, Byzantine sigillia

Εισαγωγή

Το σιγίλλιο του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄² εκδόθηκε τον Ιούνιο του έτους 883 και συνιστά ένα εκ των σημαντικότερων σωζόμενων εγγράφων του αρχείου του Αγίου Όρους. Διασώζεται σε αντίγραφο του πρωτοτύπου, το οποίο πιθανώς χρονολογείται τον 12^ο αι., και εκδόθηκε διπλωματικά από τη Δ. Παπαχρυσάνθου το 1975³ στον έβδομο τόμο της σειράς *Archives de l'Athos*, ο οποίος επικεντρώνεται αποκλειστικά στην έκδοση και τον σχολιασμό των εγγράφων του Πρωτάτου του Αγίου Όρους. Αφορμή για την έκδοση αυτού του εγγράφου (*occasio legis*) στάθηκαν οι αξιώσεις της κραταιάς κατά τον 9^ο αι. μονής του Κολοβού για τη θέσπιση διακρίτων ορίων μεταξύ του αθωνικού χώρου και των προαθωνικών περιοχών. Εντούτοις, η πραγματική αιτία (*ratio legis*) της έκδοσης του σιγιλίου υπήρξε αναμφίβολα η ανάγκη χορήγησης ενός ειδικού προνομιακού καθεστώτος στην υπό διαμόρφωση τότε αθωνική μοναστική πολιτεία, μια επιλογή που βρίσκεται σε πλήρη στοίχιση με την πολιτική που ακολούθησε το Βυζάντιο και σε άλλα σύγχρονα ζητήματα της θρησκευτικής, εκκλησιαστικής και πολιτικής ζωής του.⁴

Η δεσπόζουσα σημασία του συγκεκριμένου σιγιλίου έγκειται στο γεγονός ότι αφενός θεσμοθετεί τα πρώτα καταστατικά και συστατικά στοιχεία του καθεστώτος του Αγίου Όρους και αφετέρου διασφαλίζει μια σειρά ειδικών προνομίων για την αθωνική μοναστική πολιτεία, τα οποία σχετίζονται άμεσα με το άσυλο, τον

² Για τον Βασίλειο και την πολιτική του, βλ. Παϊδας, Δύο παραινεντικά κείμενα, 32–45. Ωστόσο, ο μελετητής δεν κάνει καμία αναφορά στο σιγίλλιο του 883. Βλ. και Παϊδας, Δύο παραινεντικά κείμενα, 33, υποσ. 20, όπου παρατίθεται όλη η προγενέστερη βιβλιογραφία αναφορικά με το βίο και την πολιτική του Βασιλείου.

³ Για την έκδοση του εγγράφου, βλ. Βασιλείου Α΄ Σιγίλλιον.

⁴ Βλ. σχετικά Νικόπουλος, Διάπλαση, 61 και Νικόπουλος, Ἀνακάθαρσις, 63–64 και 67.

ανεμπόδιστο και απαραβίαστο τρόπο ζωής των αγιορειτών μοναχών, καθώς και με τη θέσπιση φορολογικών απαλλαγών για τους ίδιους. Ως εκ τούτου, το σιγίλλιο του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνας έχει δικαίως χαρακτηριστεί από τον Α. Νικόπουλο ως το πρώτο στην πραγματικότητα Τυπικό του Αγίου Όρους.⁵

Στην έκδοση του εγγράφου από την Παπαχρυσάνθου είναι εμφανές πως η μελετήτρια αδυνατεί να αναγνώσει το μεγαλύτερο μέρος του προοιμίου του σιγιλλίου, δηλαδή τους πρώτους τέσσερις στίχους, εκτιμώντας πως οι δυσανάγνωστες λέξεις που παραδίδονται σε αυτούς είναι περίπου 35. Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να σημειώσουμε πως οι μελετητές του Εθνικού Κέντρου Ερευνών της Γαλλίας, οι οποίοι επωμίστηκαν κατά τις προηγούμενες δεκαετίες την έκδοση των εγγράφων των αθωνικών μονών, δεν προέβησαν σε μια *in situ* εξέταση των αγιορειτικών εγγράφων, αλλά βασίστηκαν σε προγενέστερες, και ασφαλώς όχι υψηλής ποιότητας, φωτογραφίες που ελήφθησαν από τον G. Millet. Σε κάθε περίπτωση, το συγκεκριμένο δεδομένο δυσχέραινε σημαντικά την προσπάθεια των ερευνητών να είναι πάντοτε σε θέση να διαβάσουν όλα τα σημεία αυτών των κειμένων. Κατά το πρόσφατο παρελθόν, είχαμε την ευκαιρία να επισκεφτούμε το Άγιον Όρος και να προχωρήσουμε σε μια επιτόπια εξέταση του σιγιλλίου του 883. Αυτή η ενέργεια μάς επέτρεψε να διαβάσουμε ακόμη 20 λέξεις και αποσπάσματα λέξεων από το προοίμιο αυτού του εγγράφου, καθώς και να διορθώσουμε μια παρανόηση της εκδότριας στον στίχο 5, δικαιολογώντας με αυτόν τον τρόπο την νέα διπλωματική έκδοση του εγγράφου από εμάς. Στη συνέχεια, παρατίθεται η έκδοση του σιγιλλίου του 883 από εμάς, η μετάφραση του εγγράφου στη νεοελληνική γλώσσα και ακολουθούν ορισμένες φιλολογικές παρατηρήσεις επί του περιεχομένου του εν λόγω καταστατικού κειμένου. Σε αυτό το σημείο, θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ειλικρινείς μας ευχαριστίες προς την Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους για τη δυνατότητα που μας έδωσε να προβούμε στην επιτόπια εξέταση του εγγράφου όπως και για την παραχώρηση της άδειας δημοσίευσης της φωτογραφίας του σιγιλλίου του 883.

⁵ Βλ. σχετικά Νικόπουλος, Διάπλαση, 59. Στην ίδια μονογραφία, στις σελίδες 59–84, ο Α. Νικόπουλος προχωρά για πρώτη φορά σε μια εμβριθή νομική ανάλυση του περιεχομένου αυτού του σιγιλλίου, συζητώντας, παράλληλα, τα πορίσματα της προγενέστερης έρευνας. Η πολύπλευρη σημασία αυτής της μονογραφίας στο πεδίο μελέτης της ιστορίας και των θεσμών του Αγίου Όρους έχει ήδη επισημανθεί σε δύο προσφάτως δημοσιευθείσες βιβλιοκρίσιες, βλ. σχετικά Gousgouriotis, Διάπλαση και Χαρίζανης, Διάπλαση. Για τις απόψεις προγενέστερων ερευνητών (Ν. Σβορώνος, Δ. Νικολακάκης, Π. Λαζαράτος) σχετικά με το σιγίλλιο του 883, βλ. και Νικόπουλος, Διάπλαση, 83–84.

Νέα διπλωματική έκδοση

||¹[...]ους τον κοσμο[ν] [...] εαυτούς ἀναπνευσις ||²[...]ωνες λά[...] [...] κάλυ[...] [...] ||³[...]κομενους οσω γαρ μαλλον [...] συν [...] θορύβοις εαυτούς διεστησαν τοσουτ[...] ||⁴χρεῶν ἐστιν και τουτου του παρενοχλησεως [...] καθίστασθαι τον οἰκείον σκοπον ανα-||⁵πληροῖεν καὶ παρασχοντας εαυτους⁶ τας προσηκουσας ὕμνωδιας καὶ δοξολογιας τῷ τῶν ||⁶ἀπάντων καλ[ῶν] χορηγῶ[?] προσαναφέρειν. Διὸ και τους τον ερημικον βίον ελομενους και τας κατα-||⁷μονὰς καὶ διατριβὰς εν τῷ του Ἀθωνος λεγομένῳ ὄρει ποιησαμένους καὶ τὰς εὐτελεῖς σκη-||⁸νὰς εἰς ἀεὶ πηξαμένους, παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων καὶ τῷ ὄρει τούτῳ προσομορουντων ||⁹[ἐπη]ρεαζομενων καὶ μὴ συγχωρουμενων καθαρῶς καὶ ἀταράχως τα τοῦ οἰκείου λογισμοῦ ||¹⁰διεκτελεῖν, ἢ θεοσυνέργητος ημῶν βασιλεία δίκαιον ἡγήσατο δια τοῦδε ἡμῶν τοῦ σιγιλλίου ||¹¹τοῦ [λ]οιποῦ ἀθορύβους καὶ ἀταράχους διάγειν, εὔχεσθαι τε ὑπερ τῆς ημῶν γαληνότητος και ||¹²ὑπερ παντὸς του τῶν χριστιανῶν συστήματος. Ὅθεν καὶ εξασφαλιζόμεθα παντας, ἀπὸ τε ||¹³στρατηγῶν, βασιλικῶν αν(θρώπ)ων και εως ἐσχατου αν(θρώπ)ου τοῦ δουλείαν καταπιστευομένου, ἔτι δὲ ||¹⁴και ιδιώτας καὶ χωριάτας καὶ εως του εν τῷ μύλῳ ἀλήθοντος, ἵνα μὴ ἐπηρεάσῃ τις τους ||¹⁵αυτοὺς μο(να)χ(ούς), αλλα μηδε καθως εστιν τοῦ Ερισου ἢ ἐνορία καὶ την εσω προς τῷ τοῦ Ἀθωνος ορει ||¹⁶εἰσέρχεσθαι τινας, μητε ποιμένας μετα τῶν ποιμνίων αὐτῶν μητε βουκόλους μετα τῶν βου-||¹⁷κολίων αὐτῶν μητε απλως κτήνη τα οἰαδήποτε, μητέ τινα ζαλην και ταραχην παρα τινος ||¹⁸εἰς τοὺς προειρημένους ανδρας γίνεσθαι. Τοιγάρουν κ(αί) iubemus ἀπο τοῦ παρόντος iunio ||¹⁹μηνο(ς) τῆς ἐνισταμένης πρωτης ἰνδ(ικτιῶνος) διαφυλαττεσθαι καὶ τὸ μοναστήριον το ἐκεῖσε ἀρτίως ||²⁰κατασκευασθὲν παρα Ἰωαννου τοῦ λεγομενου Κολοβου καὶ τους εν τῷ προρηθεντι τοῦ Ἀθωνος ||²¹ὄρει ασκητὰς ἀπο παντων τῶν προειρημένων παρενοχλησεων ἐλευθέρους καὶ αδιασειστους, ||²²του τολμῶντος προς εναντίωσιν τῶν παρ' ημῶν ευσεβῶς εγκελευσθέντων τι διαπράξασθαι ||²³[ὑ]φορουμένου τον ἐκ της ημετέρας αγανακτησεως επαχθησόμενον αὐτῷ κίνδυνον, ἀρκουμενων ||²⁴ἀπάντων τῇ επιδειξει καὶ μόνη τοῦ παρόντος ημῶν σιγιλλίου, γραφεντος μηνὶ καὶ ἰνδ(ικτιῶνι) ||²⁵τοῖς προγεγραμμένοις, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον ευσεβες και θεοπροβλητον υπεσημνηματο κράτος. ||²⁶Αναγνῶντες οἰκεῖα χειρὶ υπεσημνημεθα +

⁶ παρασχοντας εαυτους : π[. +15 ..]οιεν Papachrysanthou.

Μετάφραση στη νεοελληνική γλώσσα

... τον κόσμο ... [ώστε να μπορούν] αυτοί να αναπνεύσουν ξανά ... ενόχλησαν αυτούς (= τους μοναχούς του Άθωνος) με ταραχές ... είναι χρέος αυτού που [δημιούργησε] την ενόχληση [να αφήσει τους μοναχούς] να εκπληρώσουν τον σκοπό τους και [οι μοναχοί], παρέχοντας τους εαυτούς τους, να απευθύνουν τις αρμόζουσες υμνωδίες και δοξολογίες στον χορηγό κάθε καλού. Για αυτό το σκοπό, και για εκείνους που επέλεξαν τον ερημικό βίο και για όσους κατασκεύασαν οικήματα στο όρος το λεγόμενο του Άθωνος και για αυτούς που θεμελίωσαν για πάντα [εκεί] τα ταπεινά σκηνώματά τους, επειδή παρενοχλούνται από κάποιους γειτνιάζοντες και από ορισμένους που διέρχονται [από την περιοχή του Άθωνα] και παρεμποδίζονται να εκτελούν αποκλειστικά και ατάραχα τον βίο τους, η βασιλεία μας, η οποία συνεργάζεται με το Θεό, αποφάσισε ότι είναι δίκαιο μέσω αυτού εδώ του σιγιλλίου [οι μοναχοί του Άθωνος] να ζουν από εδώ και στο εξής ήσυχοι και ατάραχοι, [ώστε να μπορούν να] προσεύχονται και για τη δική μας γαλήνη και για όλο το σύνολο των Χριστιανών. Γι' αυτό και προστατεύουμε όλους [τους μοναχούς] από στρατηγούς, όργανα της κρατικής εξουσίας και έως τον τελευταίο εισπράκτορα των φόρων· ακόμη και από απλούς πολίτες, χωρικούς, και έως και από αυτόν που αλέθει στο μύλο, ώστε να μην ενοχλήσει κάποιος αυτούς τους μοναχούς, και ούτε [να μπορεί] να εισέλθει κάποιος [στην περιοχή τους], η οποία εκτείνεται από την περιφέρεια της Ιερισσού και προς το εσωτερικό του Άθωνος, ούτε οι βοσκοί προβάτων με τα κοπάδια τους ούτε οι βοσκοί βοδιών με τα κοπάδιά τους ούτε γενικά οποιοδήποτε ζώο, ούτε κάποια αναστάτωση και ταραχή να δημιουργείται στους προαναφερθέντες ανθρώπους [= στους μοναχούς]. Συνεπώς, διατάζουμε από τον παρόντα μήνα Ιούνιο της πρώτης ινδικτιώνος να προστατεύονται από όλες τις προλεχθείσες παρενοχλήσεις και το μοναστήρι που μόλις κτίστηκε εκεί [= στον Άθωνα] από τον Ιωάννη τον λεγόμενο Κολοβό και οι ασκητές στο προαναφερθέν όρος του Άθωνος, [ώστε να είναι] ελεύθεροι και αδιατάρακτοι. Εκείνος που θα τολμήσει να διαπράξει κάτι αντίθετο στις ευσεβώς [διατυπωμένες] διαταγές μας, θα καμφθεί από τη δυσβάσταχτη για αυτόν ζημία [που θα προκύψει] από τη δική μας οργή. Ας αρκούνται όλοι και μόνο στην επίδειξη του παρόντος σιγιλλίου μας, το οποίο συντάχθηκε κατά τον προαναφερθέντα μήνα και την προλεχθείσα ινδικτιώνα και υπέγραψε η ευσεβής και εκλεγμένη από το Θεό βασιλεία μας. Αφού διαβάσαμε [το έγγραφο], υπογράψαμε με το χέρι μας +

Φιλολογικός σχολιασμός

Στο προοίμιο του σιγιλλίου γίνεται λόγος για κάποιους εξωτερικούς περισπασμούς που εμπόδιζαν τους μοναχούς να ασκούνται ανεμπόδιστα και να μνούν χωρίς οχλήσεις τον Θεό: «||¹[...]ους τον κοσμο[ν] [...] εαυτούς άναπνευσις ||²[...]ωνες λά[...] [...] κάλυ[...] [...] ||³[...]κομενους οσω γαρ μαλλον [...] συν [...] θορύβοις εαυτούς διεστησαν τοσout[...] ||⁴χρεών έστιν και τουτου του παρενοχλησεως [...] καθίστασθαι τον οικείον σκοπον ανα-||⁵πληροΐεν καί παρασχοντας εαυτους τας προσηκουσας ύμνωδιας καί δοξολογιας τώ τών ||⁶απάντων καλ[ών χορηγώ?]

προσαναφέρειν». Στη συνέχεια, το έγγραφο εξειδικεύει το περιεχόμενό του, κάνοντας λόγο για ορισμένα άτομα τα οποία συνήθιζαν να επιχωριάζουν εντός του αθωνικού χώρου, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο όχληση στους μοναχούς, ανωμαλία που το σιγίλλιο του 883 στοχεύει να αποκαταστήσει: «Διὸ και τους τον ερημικον βίον ελομενους και τας κατα-||⁷μονὰς καὶ διατριβὰς εν τῷ του Αθωνος λεγομένῳ ὄρει ποιησαμένους καὶ τὰς εὐτελεῖς σκη-||⁸νὰς εἰς αἰὶ πηξαμένους, παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων καὶ τῷ ὄρει τούτῳ προσομορουντων ||⁹ [ἐπη]ρεαζομενων καὶ μὴ συγχωρουμενων καθαρῶς καὶ ἀταράχως τα τοῦ οἰκείου λογισμοῦ ||¹⁰ διεκτελεῖν, ἢ θεοσυνέργητος ἡμῶν βασιλεία δίκαιον ἡγήσατο δια τοῦδε ἡμῶν τοῦ σιγιλλίου ||¹¹ τοῦ [λ]οιποῦ ἀθορύβους καὶ ἀταράχους διάγειν, εὐχέσθαι τε ὑπὲρ τῆς ἡμῶν γαληνότητος καὶ ||¹² ὑπὲρ παντὸς του τῶν χριστιανῶν συστήματος».

Θα θέλαμε να επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στους στίχους 6–8, όπου, όπως επεσήμανε ορθῶς στο πρόσφατο παρελθόν ο Α. Νικόπουλος, το σιγίλλιο ακολουθεῖ την κατά τον 9^ο αι. (και φυσικά και μεταγενέστερα) διάκριση του αθωνικού μοναχισμού σε ερημίτες, κελλιώτες και εγκαταβιούντες σε κοινόβια και λαύρες: «τους τον ερημικον βίον ελομενους και τας κατα-||⁷μονὰς καὶ διατριβὰς εν τῷ του Αθωνος λεγομένῳ ὄρει ποιησαμένους καὶ τὰς εὐτελεῖς σκη-||⁸νὰς εἰς αἰὶ πηξαμένους».⁷ Ο όρος *καταμονή* απαντά συχνά σε κείμενα της βυζαντινής γραμματείας και φαίνεται πως είναι μια πολύσημη λέξη. Σε αρκετές περιπτώσεις, ισοδυναμεί με την έννοια της διαμονής σε έναν τόπο. Ορισμένες φορές ο όρος συνοδεύεται από παράγωγα των ρημάτων *ποιῶ* και *ποιούμαι*. Σε αυτά τα χωρία, η φράση είναι συνώνυμη είτε με την παραμονή (σύντομη ή πιο μακρόχρονη) σε έναν τόπο⁸ (συχνά σε κάποιο μοναστικό ενδιαίτημα)⁹ είτε με την κατασκευή ενός οικήματος (κατά κύριο λόγο μικρής κλίμακας). Αξίζει να σημειωθεί πως ιδιαίτερα η πρώτη σημασία, αυτή της διαμονής σε έναν τόπο, απαντά συχνά σε μοναστικά έγγραφα, συμπεριλαμβομένων ορισμένων εγγράφων των αρχείων του Αγίου Όρους, και κείμενα της αγιολογικής γραμματείας. Από την άλλη, όμως, στις παραλλαγές Β και C του λεξικού *Περὶ λέξεων διαφόρων* του Ιωάννη Φιλοπόνου (6^{ος} αι.) διαπιστώνουμε πως η λέξη *καταμονή* είναι συνώνυμη των λέξεων *μονή* και *μοναστήριον*: «μονή· ἢ καταμονή ἢ τὸ μοναστήριον».¹⁰ Ἐτσι, στην περίπτωση του χωρίου που απαντά στο σιγίλλιο του 883, θα μπορούσαμε σε πρώτο επίπεδο να υποθέσουμε πως η λέξη *καταμονάς*, συνοδευόμενη από τη λέξη *διατριβάς*, η οποία επίσης ισοδυναμεί είτε με την παραμονή σε έναν τόπο είτε με τη δημιουργία κάποιου οικήματος, αναφέρεται είτε γενικότερα

⁷ Βλ. σχετικά Νικόπουλος, *Διάπλαση*, 27–29, 66.

⁸ Βλ. ενδεικτικά ένα χωρίο στην *Ιστορία Ῥωμαϊκή* του Νικηφόρου Γρηγορά (14^{ος} αι.) σχετικά με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, ο οποίος, αφού άφησε τη σύζυγο και τις υπηρέτριές του, μπορούσε πλέον ανενόχλητος να ζει και να διαμένει στον χώρο των βασιλικών ανακτόρων: «... ὁ δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς θεραπαινίδας περὶ τὸν οἶκον ἀφείς αὐτὸς περὶ τὰ βασιλεια ἀπρόϊτον τοῦ λοιποῦ τὴν διατριβὴν καὶ καταμονὴν ἐποιεῖτο» (Nicephori Gregorae Historia, 1.412–413, 24–1).

⁹ Βλ. ενδεικτικά «... ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς καταμονὰς καὶ τοῖς κελλίοις ἐν ᾧ κατέμενον» (Nikon Taktikon, Πρόλογος, 22, 6–7) και «... καὶ τὴν μέχρι θανάτου καταμονὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ» (Theoleptos of Philadelphia, Monastic Discourses, 1, 63).

¹⁰ Iohann. Philop. De vocabulis (recensio B), μ 3 και Iohann. Philop. De vocabulis (recensio C), μ 10.

στην παραμονή μοναχών στον Άθωνα είτε στην κατασκευή οικημάτων (αγνώστου τύπου) από τους ίδιους.

Μεταβαίνοντας στη φράση *εὐτελείς σκηνάς* των στίχων 7–8, θα μπορούσε κάποιος, εν πρώτοις, να θεωρήσει πως ο συνδυασμός αυτών των λέξεων με τη φράση *εἰς ἀεὶ πηξαμένους* (στ. 8) αναφέρεται κυριολεκτικά στην κατασκευή μοναστικών ενδιατημάτων από τους Αθωνίτες μοναχούς, τα οποία οι ίδιοι στόχευαν να διατηρηθούν για πάντα. Όπως προαναφέρθηκε, κατά τον Νικόπουλο σε αυτό το χωρίο λαμβάνονται υπόψη οι τρεις υπάρχοντες τύποι μοναχισμού στον Άθωνα του τελευταίου τετάρτου του 9^{ου} αι.: οι ερημίτες (*τους τον ερημικον βίον ελομενους*), οι κελλιώτες (*και τας καταμονάς και διατριβάς εν τῷ του Αθωνος λεγομένῳ ὄρει ποιησαμένων*) και οι εγκαταβιούντες σε κοινόβια και λαύρες (*καὶ τὰς εὐτελείς σκηνάς εἰς ἀεὶ πηξαμένους*).¹¹ Αρχικά, πρέπει να σημειώσουμε πως οι όροι *καταμονή* και *διατριβή*, όταν είναι συνώνυμοι με την έννοια του μοναστικού οικήματος, δεν συνδέονται με κάποιον συγκεκριμένο τύπο ενδιαιτήματος. Συνεπώς, η απόδοσή τους ως κελλιών είναι κάπως επισφαλής. Κατά τη γνώμη μας, θα ήταν προτιμότερο να θεωρηθούν ως όροι αναφερόμενοι σε αγνώστων τύπων μοναστικά οικήματα, πρακτική που υιοθετήθηκε και στη μετάφραση του κειμένου από εμάς στη νεοελληνική γλώσσα, αποδίδοντας τους δύο όρους γενικά ως *οικήματα*. Δευτερευόντως, η λέξη *σκηνή* δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με τις λαύρες και τα κοινόβια, καθώς ο όρος αντιστοιχεί κατά κύριο λόγο σε μικρής κλίμακας παραπήγματα.¹² Τεκμηριώνοντας περαιτέρω τη θέση μας, θεωρούμε πως δεν είναι τυχαία η φράση *εἰς ἀεὶ* δίπλα από τη λέξη *σκηνάς*, καθώς πιθανώς θέλει να υπονοηθεί ότι αυτά τα παραπήγματα, αν και μικρά το μέγεθος, θεμελιώθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμείνουν εκεί για πάντα. Σε αυτή την περίπτωση, η τριμερής κατά Νικόπουλο διάκριση του Αθωνικού μοναχισμού στο σιγίλλιο του 883 είναι ορθή, αλλά θα πρέπει να υπάρξει μια διαφοροποίηση: οι όροι *καταμονάς* και *διατριβάς* πιθανώς αντιστοιχούν σε κάπως μεγαλύτερου μεγέθους μοναστικά καθιδρύματα (λαύρες ή κοινόβια).¹³

Ωστόσο, σε αυτό το συγκεκριμένο χωρίο εικάζουμε πως συνυπάρχουν μια κυριολεκτική και μια μεταφορική χροιά της φράσης *τὰς εὐτελείς σκηνάς εἰς ἀεὶ πηξαμένους*. Λαμβάνοντας υπόψη τα χωρία όπου οι όροι *εὐτελής* και *σκηνή* εμφανίζονται μαζί σε προγενέστερα και μεταγενέστερα του σιγιλίου του 883 σωζόμενα κείμενα, παρατηρούμε πως και στις τρεις περιπτώσεις (Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Ιάκωβος μοναχός, Θεόδωρος Μετοχίτης) η φράση χρησιμοποιείται μεταφορικά, προκειμένου

¹¹ Βλ. παραπάνω υποσ. 7.

¹² Βλ. σχετικά *Lampe*, PGL, 1236–1237 (λήμμα *σκηνή*) και *Lust/Eynikel/Hauspie*, *Lexicon of the Septuagint* (λήμμα *σκηνή*).

¹³ Βλ. και ορισμένες περιπτώσεις ταύτισης της λέξης *διατριβή* με τον όρο *μοναστήριον* σε βυζαντινά λεξικά: «φροντιστήριον: διατριβή ή μοναστήριον» (Συναγωγή λέξεων χρησίμων, φ 204· Συναγωγή λέξεων χρησίμων (Σβ), 409, 19· Phot., φ 306· Suda, φ 734· Pseudo-Zonaras, 1825, 17–18· Etym. magn., 800, 55).

να δηλώσει την ευτέλεια και την προσωρινή υπόσταση της επίγειας ζωής,¹⁴ άποψη που απαντά, άλλωστε, συχνά σε κείμενα της χριστιανικής γραμματείας. Έτσι, μελετώντας τις προγενέστερες εμφανίσεις αυτού του νοηματικού συνόλου και συνυπολογίζοντας το γεγονός ότι το χωρίο του σιγιλίου του 883 αναφέρεται σε μοναχούς, θεωρούμε πως, ταυτόχρονα με την κυριολεκτική, υφίσταται και μια μεταφορική χρήση της φράσης: η επίγεια ζωή των Αθωνιτών κελλιωτών μοναχών παρουσιάζεται μεταφορικά ως ένα ευτελές παράπηγμα, στο οποίο, όμως, έχουν τεθεί γερά θεμέλια λόγω του ασκητικού τρόπου ζωής των μοναστών, το παράδειγμα βίου των οποίων θα στέκει εις το διηνεκές, δηλαδή και μετά από το πέρας της επίγειας παρουσίας τους. Εντέλει αυτή η πιθανή διττή χροιά του συγκεκριμένου χωρίου μάς ώθησε να αποδώσουμε τη φράση *εὐτελεῖς σκηνὰς* ως *ταπεινά σκηνώματα*. Η λέξη *σκήνωμα* στη νεοελληνική γλώσσα αναφέρεται στο λείψανο ενός αγίου, όμως στη δική μας μετάφραση χρησιμοποιούμε τον όρο με τη διττή, βυζαντινή του σημασία: 1. σαρκίο, 2. οίκημα μικρῆς κλίμακας.¹⁵

Στη συνέχεια, στο κυρίως μέρος του εγγράφου ορίζεται ρητά η προστασία που παρέχει ο αυτοκράτορας στους αθωνίτες μοναχούς από κάθε άνθρωπο οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης (από τους στρατηγούς έως αυτόν που αλέθει στο μύλο), προκειμένου οι μοναχοί του Άθωνος να μην υπόκεινται σε οποιαδήποτε κοσμική ενόχληση: «Ὅθεν καὶ εξασφαλίζομεθα παντας, ἀπὸ τε ||¹³ στρατηγῶν, βασιλικῶν αν(θρώπων) και εως ἐσχατου αν(θρώπου) τοῦ δουλείαν καταπιστευομένου, ἔτι δὲ ||¹⁴ και ιδιώτας και χωριάτας και εως του εν τω μύλωνι ἀλήθοντος, ἴνα μὴ ἐπηρεάση τις τους ||¹⁵ αυτοὺς μο(να)χ(οὺς)». Ο Α. Νικόπουλος, εξετάζοντας ενδελεχώς τους συγκεκριμένους στίχους του σιγιλίου, αποφαινεται ορθώς πως αυτές οι διατάξεις θεσπίζουν ειδικές φορολογικές απαλλαγές και ένα καθεστώς ασυλίας για τους Αθωνίτες μοναχούς, ώστε να ενισχυθεί η μοναστική πολιτεία του Άθωνα και να αποκτήσει αυτοτέλεια και αυτονομία.¹⁶ Σχετικά με το ρήμα *ἐπηρεάση*, όμως, ο Α. Νικόπουλος θεωρεί πως ο όρος συνδέεται αποκλειστικά με την τακτική και έκτακτη φορολογία και την υποχρέωση αποπληρωμῆς τους, για τις οποίες το σιγίλλιο του 883 θεσπίζει την απαλλαγή για τους μοναχούς του Άθωνα.¹⁷ Ωστόσο, εφόσον στους προηγούμενους στίχους του εγγράφου γίνεται λόγος και για μια σειρά άλλων,

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά Ισιδωρος Πηλουσιώτης Ἐπιστολαί, 1.65, 17–18: «... Ἡ γὰρ παροῦσα ζωὴ, σκηνὴ ἔστιν εὐτελὴς, σύνδρομον ἔχουσα τῇ συμπτῇ καὶ τὴν κατάλυσιν».

¹⁵ Πρβλ. και τον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους, ο οποίος ορίζει στο Άρθρο 4 ότι «Οὐδέποτε οὐδὲν τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ Ἱερῶν Σκηνωμάτων δύναται νὰ ἐκτραπῇ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ καὶ μετασχηματισθῇ ταῖς κοσμικαῖς χρεῖαις» και στο Άρθρο 128 ότι «Ἡ σύγχρονος κτήσις δύο σκηνωμάτων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἀπαγορεύεται ἀπολύτως». Σε αυτές τις διατάξεις, ο όρος *σκήνωμα* περιλαμβάνει τόσο τις (κυρίαρχες) μονές όσο και τα εξαρτήματα των μονῶν (κελλιά, σκήτες, καθίσματα).

¹⁶ Νικόπουλος, Διάπλαση, 67–79. Βλ. ειδικά τη σελ. 79, όπου ο Νικόπουλος επισημαίνει εύστοχα την αντίφαση στους ισχυρισμούς της Δ. Παπαχρυσάνθου περί της παρουσίας ή μη φορολογικῶν απαλλαγῶν στο σιγίλλιο του 883 (Παπαχρυσάνθου, Αθωνικός Μοναχισμός, 140, υποσ. 22 και 142).

¹⁷ Βλ. Νικόπουλος, Διάπλαση, 76–78.

σύγχρονων κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων του Βυζαντίου (στρατηγοί, κρατικοί αξιωματούχοι, φοροεισπράκτορες, απλοί πολίτες, χωρικοί, γεωργοί) που δεν σχετίζονται με το φορολογικό σύστημα, τότε η αντωνυμία *τις* του στ. 14 ισοδυναμεί με το ότι κανείς από όλους τους παραπάνω δεν μπορεί να παρενοχλήσει τους Αθωνίτες μοναστές. Έτσι, ο όρος προσλαμβάνει φορολογικό χαρακτήρα μόνο σχετικά με τους εισπράκτορες φόρων και όχι και για τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες. Φυσικά, η σημασία της παρεμπόδισης ισχύει και για την ομόρριξη με τον τύπο *ἐπηρέαση* μετοχής [*ἐπη*] *ρραζομενων* (στ. 9), όπου γίνεται λόγος για την ενόχληση που δημιουργούσαν ορισμένοι επιχωριάζοντες και γειτνιάζοντες κοσμικοί, οι οποίοι δεν σχετίζονταν με το φορολογικό σύστημα, στην άσκηση των Αθωνιτών μοναχών.

Ακόμη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η φράση *καὶ εως του εν τω μύλῳ ἀλήθοντος* του στ. 14, καθώς εικάζουμε πως εκεί ο συντάκτης του εγγράφου απηχεί ένα ευαγγελικό χωρίο, γεγονός που διέλαθε της προσοχής της προγενέστερης έρευνας. Σε ένα πρώτο επίπεδο, η φράση δηλώνει την πρόθεση του συντάκτη του σιγιλλίου να προστατεύσει τους μοναχούς του Άθωνος από την ενόχληση από όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους, είτε αυτοί ανήκαν στα υψηλότερα κλιμάκια της κρατικής διοίκησης (*στρατηγοί*) είτε εκτελούσαν μια ταπεινή χειρωνακτική εργασία, όπως αυτή του γεωργού που αλέθει το σιτάρι στο μύλο (*του εν τω μύλῳ ἀλήθοντος*). Δευτερευόντως, όμως, θεωρούμε πως εδώ απαντά και μια έμμεση αναφορά σε σχετικό χωρίο του *Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου*. Συγκεκριμένα, ο Χριστός, μιλώντας και νουθετώντας τους μαθητές του στο Όρος των Ελαιών για όσα επρόκειτο να συμβούν, αναφέρεται και στην ώρα της Δευτέρας Παρουσίας και της Μεγάλης Κρίσεως. Προσπαθώντας να εξηγήσει στους μαθητές πως ο κάθε άνθρωπος θα κριθεί κατά τα έργα του, φέρνει το παράδειγμα δύο γυναικών που αλέθουν σε ένα μύλο: η δίκαιη γυναίκα θα σωθεί, ενώ αυτή που διέπραξε άνομες πράξεις θα τιμωρηθεί: «... δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλῳ, μία παραλαμβάνεται καὶ μία ἀφίεται» (Ματθ. 24, 41). Εξετάζοντας αυτή την απήχηση στο νοηματικό πλαίσιο του σιγιλλίου, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο να εικάσουμε πως ο συντάκτης του εγγράφου αποτιμᾷ αρνητικά «αυτόν που αλέθει στον μύλο» και παρεμποδίζει την άσκηση των Αθωνιτών μοναχών, υπονοώντας πως θα λάβει την αντίστοιχη τιμωρία κατά την ημέρα της Κρίσεως. Στο πεδίο της εξηγητικής παράδοσης του Βυζαντίου, αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο ευαγγελικό εδάφιο προσέλκυσε την προσοχή εξεχόντων βυζαντινών θεολόγων, καθώς απαντά συχνά σε συναφή κείμενα επιφανών συγγραφέων της βυζαντινής γραμματείας, όπως οι Ωριγένης, Θεοδώρητος Κύρου, Ιωάννης Χρυσόστομος, Ισίδωρος Πηλουσιώτης, Θεοφύλακτος Αχρίδος και Ευθύμιος Ζιγαβηνός.

Συνοψίζοντας, το σιγίλλιο του Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνας, το οποίο εκδόθηκε τον Ιούνιο του 883, κατέχει δεσπόζουσα θέση στο πεδίο των βυζαντινών εγγράφων του Αγίου Όρους. Θεσμοθετεί μια σειρά ιδιαίτερων προνομίων για τους Αθωνίτες μοναχούς, τα οποία σχετίζονται άμεσα με το άσυλο και τον απαραβίαστο τρόπο ζωής τους εκεί, καθώς και με φοροαπαλλαγές για τους μοναστές του Άθωνος. Τοιούτοτρόπως, το σιγίλλιο του 883, το οποίο εκδόθηκε 90 χρόνια πριν από τον *Τράγο* του Ιωάννη Τσιμισκή, μπορεί με ασφάλεια να θεωρείται πλέον το πρώτο Τυπικό του Αγίου Όρους.

ΛΙΣΤΑ ΡΕΦΕΡΕΝΩΝ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Das Taktikon des Nikon vom Schwarzen Berge: griechischer Text und kirchenslavische Übersetzung des 14. Jahrhunderts, ed. C. Hannick, τόμοι 1–2 (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Fontes et dissertations, 62.1–2), Freiburg im Breisgau 2014.
- Etymologicum magnum, ed. T. Gaisford, Oxford 1848 (ανατύπωση Amsterdam 1967).
- Iohannis Philoponi, De vocabulis quae diversum significatum exhibent secundum differentiam accentus (recensio B), ed. L. W. Daly (American Philosophical Society, Memoirs, 151), Philadelphia 1983, 55–94.
- Iohannis Philoponi, De vocabulis quae diversum significatum exhibent secundum differentiam accentus (recensio C), ed. L. W. Daly (American Philosophical Society, Memoirs, 151), Philadelphia 1983, 95–139.
- Iohannis Zonarae lexicon ex tribus codicibus manuscriptis, ed. J.A.H. Tittmann, vol. 1–2, Leipzig 1808 (ανατύπωση Amsterdam 1967).
- Nicephori Gregorae Byzantina Historia, edd. I. Bekker/L. Schopen, vol. 1–3 (Corpus scriptorum historiae Byzantinae), Bonn 1829–1855.
- Photii patriarchae lexicon (Ν–Φ), ed. C. Theodoridis, vol. 3, Berlin–New York 2013, 3–594.
- Suidae lexicon, ed. A. Adler, vol. 1–4 (Lexicographi Graeci, 1.1–1.4), Leipzig 1928–1935.
- Theoleptos of Philadelphia, The Monastic Discourses, ed. R.E. Sinkewicz (Studies and Texts 111), Toronto 1992.
- Βασιλείου Α΄ Σιγίλλιον: Actes du Prôtaton. Édition diplomatique, ed. D. Papachryssanthou (Archives de l'Athos, 7), Paris 1975, 177–181.
- Ισίδωρος Πηλουσιώτης Έπιστολαί εις τήν έρμηνείαν τής Θείας Γραφής: Patrologia Graeca 78, ed. J.P. Migne, Paris 1857–1866, 177–1048.
- Συναγωγή λέξεων χρησίμων, ed. I.C. Cunningham (Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker, 10), Berlin–New York 2003, 73–523.
- Συναγωγή λέξεων χρησίμων (Σβ): Anecdota Graeca, ed. L. Bachmann, vol. 1, Leipzig 1828, 3–422.

Литература – Secondary Works

- Gousgouriotis G., A.V. Nikopoulos, Η Διάπλαση του Αρχαίου Καθεστώτος του Αγίου Όρους, Ι: Η Βυζαντινή Περίοδος (8^{ος} – αρχές 15^{ου} αι.), Thessaloniki: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 2021 (Άγιορειτικά Άνάλεκτα, 1), pp. 570, ISBN 9789608062368, Porphyra 28 (2023) 43–45.
- Lampe G.W.H., A Patristic Greek Lexicon, Oxford 1961.
- Lust J./Eynikel E./Hauspie K., A Greek-English Lexicon of the Septuagint, Stuttgart 2003.
- Νικόπουλος Α., Η διάπλαση του αρχαίου καθεστώτος του Αγίου Όρους, Ι: Η Βυζαντινή Περίοδος (8^{ος} – αρχές 15^{ου} αι.) (Άγιορειτικά Ανάλεκτα, 1), Θεσσαλονίκη 2021 [Nikopoulos A., Hē diaplāsē tou archaiou kathestōtos tou Agiou Orous, I: I Vyzantinē Perīodos (8os–archēs 15^{ou} ai.) (Hagioreitika Analekta, 1), Thessalonikē 2021].
- Νικόπουλος Α., «Ανακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων»: η αειφορία του Βυζαντινού Δικαίου από την εποχή των Βάρδα και Φωτίου, Θεσσαλονίκη 2023 [Nikopoulos A., «Anakatharsis tōn palaiōn nomōn»: hē aiephoria tou Vyzantinou Dikaiou apo tēn epochē tōn Vārda kai Phōtiou, Thessalonikē 2023].
- Παῖδας Κ.Δ.Σ., [Βασίλειος Α΄ Μακεδών], Δύο παραινετικά κείμενα προς τον αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ τον Σοφό. Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια (Κείμενα Βυζαντινής Λογοτεχνίας, 5), Αθήνα 2009 [Paídas K.D.S., [Vasileios Α΄ Makedōn], Dyō parainetika keimena pros ton autokratora Leonta ST΄ ton Sofo. Eisagōgē – Metaphrasē – Scholia (Keimena Vyzantinēs Logotechnias, 5), Athēna 2009].

Παπαχρυσάνθου Δ., Ο Αθωνικός Μοναχισμός. Αρχές και οργάνωση, Αθήνα 1992 [*Papachrysanthou D., Ho Athōnikos Monachismos: Arches kai organōsē, Athēna 1992*].

Χαριζάνης Γ., Αναστάσιος Β. Νικόπουλος, Η διάπλαση του αρχαίου καθεστώτος του Αγίου Όρους. Ι. Η Βυζαντινή Περίοδος (8^{ος} – αρχές 15^{ου} αι.), Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών [Αγιορειτικά Ανάλεκτα 1], Θεσσαλονίκη 2021, σσ. 570 [ISBN: 978-960-8062-36-8]», Βυζαντινά 39 (2023) 296–302 [*Charizanēs G., Anastasios V. Nikopoulos, Hē diaplāsē tou archaiou kathestōtos tou Agiou Orous. I. Hē Vyzantinē Periodos (8os–archēs 15^{ou} ai.), Patriarchikon Hierarchy Paterikōn Meletōn [Hagioreitika Analekta 1], Thessalonikē 2021, ss. 570 [ISBN: 978-960-8062-36-8] Vyzantina 39 (2023) 296–302*].

Georgios Gousgouriotis

Adjunct Professor, Department of Philology – University of Patras, Patras
gigous@upatras.gr

THE SIGILLION OF BASIL I THE MACEDONIAN (JUNE 883):
NEW EDITION AND PHILOLOGICAL COMMENTARY

The paper examines the sigillion of Basil I the Macedonian issued in June 883. The importance of this document lies in the fact that it is the first constitutional text of Mount Athos. My edition of the text adds 20 words or fragments of words in the prooimion and corrects a misreading proposed by D. Papachrysanthou. Aside from this, this paper offers the first translation of the text into Modern Greek and a few (but substantial) philological remarks on its content.